

МАТЕРИАЛИ
по
Българчишкото
Въстание

Събралъ **Киро Пановъ**

Издава **Комитета „1850 г.“**

ВТОРО ИЗДАНИЕ

Българчишкото

Печатница на **Стаменъ Каменовъ**

1937 год.

Предговоръ

Тежко е било положението на българитѣ подъ турското иго. Турцитѣ не знаели милость, не познавали човѣшкитѣ права, а религията му още повече го фанатизирала и отдѣляла отъ раята — поробения народъ. Раята е безправна, отредена отъ провидението да слугува на правовѣрния мюсюлманинъ.

Грозно е пжшкалъ българина: всичко будно въ него е убито, всичко, което е напомняло миналата слава на могъща България, е било унищожено. Градове, села, манастири, черкви, паметници и пр.-всичко е разрушавано и унищожавано.

Гърцитѣ довършили останалото. Така българинътъ е изгубилъ своето минало, своята история, но за щастие, не изгубилъ своята българска кръвъ, своя духъ.

Ще пекне слънце, ще грѣйнатъ отъ нѣкжде топли животворни лъчи, ще се сгорещи кръвта, ще се възбунтува духътъ. Ще се родятъ синове въ тая робска земя, които ще поискатъ да видятъ свободно и силно отечеството си, както нѣвга е било.

Турския гнетъ събуди заспалия народъ. Ножътъ допрѣ до кокала, народътъ изохка и отвори очи.

Въ нѣколко пункта на поробеното ни отечество българинътъ заяви, че съществува. На нѣколко мѣста той се опита да възстане, но турцитѣ грозно унищожаваша всѣки такъвъ опитъ. Изгаряли се цѣли села, жителитѣ имъ се предаваха на най-грозна и срамна смъртъ. Оставаше да се грижатъ за правата на българина само хайдутитѣ, тия фантастични борци, чието свободно отечество сж били нашитѣ балкани.

Една отъ тѣзи искрици на пробуждане е било и Бѣлоградчишкото възстание презъ 1850 год.

Оскѣдни сѣ сведенията за всичко станало презъ тѣмната епоха на робството ни подъ турцитѣ, оскѣдни сѣ тѣ и за отдѣлнитѣ възстания, защото турцитѣ унищожавали всѣки опитъ и мисль за възстание. Оскѣдни сѣ тѣ и за въстанието—предметъ на настоящата книжка.

Повечето сведения отъ изложения материалъ сѣ събрани отъ живи свидетели и непосредствени участници въ самото възстание. Вzeti сѣ нѣкои нѣща и отъ писаното по тоя предметъ отъ Д. Мариновъ и Г. Димитровъ.

Презъ 1907 година въ гр. Бѣлоградчикъ се учреди комитетъ „1850 лѣто“, който има за задача да увековечи паметъта на падналитѣ въ това възстание герои за свободата ни. Презъ 1911 година комитетътъ издаде настоящата книжка, която е вече напълно изчерпана. Яви се нужда отъ настоящето второ издание, което на нѣкои мѣста е допълнено съ нови сведения.

Комитетътъ предварително благодари на всички, които взематъ при сърдце неговото дѣло и подпомогнатъ разпространението на настоящата книжка.

Животътъ на българитѣ подъ турско иго.

Презъ втората половина на XIV вѣкъ България паднала въ турски рѣцѣ. Въ края на поменатия вѣкъ, 1393 година, паднало Търново. Петъ години следъ това, въ 1398 година, се предалъ и последниятъ български свободенъ градъ Видинъ (Бдинъ).

Турцитѣ се утвърдили въ страната и станали нейни господари, а българитѣ—тѣхни роби (рая). Земигѣ били отнети отъ земледѣлцитѣ и предадени на турцитѣ, та по този начинъ се образували спахильцитѣ — господарскитѣ земи. Турцитѣ станали господари на живота, имота и честта на българитѣ. Човѣшкигѣ права на последнитѣ сж отнети. Единъ нищо и никакъвъ турчинъ е можаль да разиграе безнаказано всѣкиго, па даже и цѣло село. Единъ заптия, единъ субаша, е можаль да накара селскитѣ моми, когато пожелае, да излѣзатъ на хорището, да играятъ българско хоро, за да избере тамъ жертвата на скогскитѣ си страсти.

Турцитѣ не сж щадили нищо българско, като сж опустошавали църкви, манастири и гробници. Съсипвали сж всичко което е било мило и свѣто за българитѣ. Подигравали сж съ християнскитѣ свѣгии—въ църквитѣ сж обезобразявали свѣтитѣ икони, унищожавали сж свѣтитѣ дарове и още много поразии сж вършили безнаказано.

На българитѣ не сж е позволявало да носятъ пѣстри и разноцвѣтни дрехи, нито пѣкъ да носятъ нѣкакво оръжие. Ако нѣкой българинъ, ездѣйки конъ, види, че иде насреща му турчинъ, длѣженъ е билъ да слѣзе отъ коня си и пешкомъ да върви, до като отмине турчина. Но направи ли това, тежко му и горко-зле си изпашаль, па и коня си можаль да изгуби.

На българитѣ не е било позволено да иматъ нѣщо хубаво. Ако коньтъ на единъ българинъ е добъръ, турцитѣ го взимали подъ предлогъ, че на гяурина отъ алаха не е било дадено да ездѣ добъръ конъ. Ако нѣкой българинъ ималь хубава дѣщеря, турцитѣ я взимали подъ предлогъ, че на гяурина не е дадено отъ алаха да има хубава жена, и на сила я потурчвали. Ако пѣкъ е ималь хубавъ синъ и него вземали, завеждали го въ еничерската школа и следъ години хубавото българче ставало по-лошъ турчинъ и отъ самитѣ турци.

Нашиятъ (Видинскиятъ) край, въ сравнение съ другитѣ части на отечеството ни, е най-много страдалъ, защото често е билъ театъръ на разни войни и междуособия. Въ 1595 год., когато Стефанъ Баторий воювалъ съ турцитѣ, тукъ сж ставали страшни битки. Въ 1689 г. този край е билъ завзетъ отъ австрийскитѣ войски. Въ 1718 г., когато кралъ Евгений Савойски победилъ турцитѣ и ги принудилъ да сключатъ Пожаровачкия миръ, тукъ е билъ пжтя на турскитѣ войски. Сжщо така и по-рано, презъ 1683 год., когато турцитѣ се опитали да превзематъ Виенѣ. Въ 1809 год. когато Кутузовъ съ победоноснитѣ руски войски пристигналъ до Балкана, а генералъ Каменски нападналъ Видинъ, този край е билъ пакъ театъръ на грозна и безпощадна война. Въ края на XVIII и въ началото на XIX вѣкове тукъ се е подвизавалъ храбриятъ бошнякъ Пазвантъ Оглу, въ времето на когото, въ продължение на много години, сж ставали люти битки, които сж били много мжчителни за българитѣ. Все по сжщото време се е подвизавалъ по този край и хайдукъ Велко, българинъ отъ Зайчарско.*)

Въ 1848 год., когато се изпращали войски, за да потушѣтъ въстанието въ Ромъния, пжтѣтъ имъ е билъ презъ този край. И всички тяжести на войнитѣ и междуособицитѣ е трѣбвало да се пренасятъ отъ българитѣ.

Селата, които сж били край пжищата, най-много сж теглили, защото презъ тѣхъ постоянно сж минавали турски войски и мятежници: еничери, баши бозуци, кърджалии, кабадалии, кърсердари и какви ли не турци съ разни облекла, съ дълги кауци, обшити съ вълчи и ли-

*) Отъ тези незаконни дѣла на турцитѣ, българскиятъ народъ е билъ много недоволенъ, защото, споредъ народното повѣрие, ако единъ членъ на семейството промени вѣрата си, това семейство „до девета рода пада въ смъртенъ грѣхъ“. Затова именно сж употребявани всички възможни, простени и непростени сръдства за отърваване отъ потурчване набеязаната за това мома или жена. Къмъ края на XVIII вѣкъ единъ старецъ, нѣкой си дѣдо Петъръ отъ с. Калугеръ, ъблоградчишко, дъщерята на когото искалъ да вземе за жена синѣтъ на тѣхния господаръ, като не успѣлъ да склони господаря си, да увещае сина си, да не взема за жена българка, далъ привидно съгласието си да я даде за жена на последния. Поканилъ ги даже дома си на гости за „сговоръ“. Следъ като ги нахранилъ, напоилъ и приспалъ, изпратилъ бабата и дъщеря си къмъ Сърбия, зарезилъ кжщата съ спящитѣ въ нея турци и я запалилъ, та изгорѣла заедно съ всички сватове, а той настигналъ жена си и дъщеря си и се заселилъ въ Сърбия. По този начинъ той запазилъ рода си отъ смъртенъ грѣхъ.

сичи опашки, съ чалми отъ разни бои и величини, съ образи черни, грозни, съ уста широки, лакоми, зжби рѣдки и дълги, съ устни дебели, носове като баби, нѣкои отъ тѣхъ съ малки очи, вгълбнати въ челото, а нѣкои съ голѣми, съ погледи диви, звѣрски и съ прищевки, дваждъ по-диви. Всѣки отъ тѣхъ е билъ въоръженъ отъ главата го петитѣ. Щомъ стигали въ нѣкое село, извиквали старейшината и искали конакъ отъ него, като го предупреждавали, че не искатъ сополиви баби да имъ шетатъ, а искатъ млади булки и моми хубави. Бедниятъ представителъ на селото не се осмѣлявалъ да възрази, нито пъкъ да не изпълни желанието имъ. На него сж съобщавали, че сж имъ нуждни за нахранването имъ известно количество прѣсни турти, нѣколко баници, нѣколко варени въ масло кокошки, медъ, яйца и пр. и той билъ длъженъ въ най-скоро време да изпълни заповѣдта имъ, иначе зле си изпашалъ. Отведатъ ли се по квартири, тамъ вече сж даватъ други заповѣди. Момитѣ и булките да постилятъ на агитѣ, по тѣхно искане, най-хубавитѣ си черги, да изуятъ царвудитѣ имъ, а мжжетѣ, които до тогава сж развеждали на вѣнь конетѣ имъ, се натоварвали да развеждатъ около кжщи цървудитѣ имъ, презъ което време тѣ вжтре въ кжщи безобразничели до крайна степенъ. Следъ като имъ се донесе храна и следъ като натѣпчатъ гладнитѣ си стомаси, тѣ ставали дваждъ по-страшни, давайки воля на скотскитѣ си страсти. Следъ яденето, пиенето и следъ всички мръсни дѣла се започвалъ пазърлъкъ между турцитѣ и старцитѣ на селото за заплащане зжбенъ данѣкъ (дишъ хакж), за дето си хабили зжбитѣ да ядатъ печенитѣ кокошки и баницитѣ. По този начинъ обирали селото и си заминавали, за даправятъ мѣсто на по-гладни отъ тѣхъ.

Подобни беззакония и мръсни дѣла сж се вършили твърде често, но българитѣ сж били безсилни да запазятъ честта на семействата си; тѣ били безсилни да запазятъ живота и имота си. Плачоветѣ и стенанията на българитѣ сж били голѣми, но никой не е искалъ да ги чуе. Като че ли и самъ Богъ е билъ забравилъ за сжществуването на еднъ народъ, който се нарича българи и който, долу на земята, кждето не се намира ада, търпи адски мжки отъ турцитѣ.

Много села сж запустѣли; много села сж се изсѣ-

лили, като жителитѣ се прибрали въ затѣнитѣ планински краища или въ други отдалечени отъ пѣтищата мѣста, а нѣкои отъ тѣхъ — въ чужбина, за да се избавятъ отъ честото гостуване на турцитѣ. Развалинитѣ отъ такива села и сега се познаватъ. Едно отъ тези села е селото Медовница, Бѣлоградчишка околия, което порано е било на пѣтя, който отива отъ Бѣлоградчикъ презъ Башавица за Видинъ—при запусѣлата черквица. Поменатото село е изпитало всички мъки и злини, които турцитѣ сж могли да измислятъ и безъ колебание да извършатъ. Единъ Видински бей, като миналъ презъ селото, отнелъ жената на единъ отъ по-първитѣ селяни и я отвѣлъ съ себе си, вследствие на което селенитѣ напуснали селото си безвъзвратно и се заселили далечъ отъ пѣтищата, тамъ кждето е чешмата, наречена „Медовнишка“. Не следъ много обаче трѣбвало да напустнатъ и новото си заселище, защото билъ прокаранъ край селото имъ новъ пѣтъ—Нишъ—Видинъ, та се заселили тамъ, кждето е сега селото.

Не по-добра е била участъта и на градеца Брестовъ-ханъ (Ханище), който се намира 8 километра на западъ отъ Бѣлоградчикъ на пѣтя, който върви отъ с. Салашъ за Видинъ—на римския пѣтъ Рациария (Арчаръ) Нисомъ (Нишъ)—Скупъ (Скопие*). Поменатиятъ градецъ е билъ разрушенъ и голѣма частъ, отъ населението му избига и то тогава, когато е празнувало събора си на „Св. Троица“. Останалитѣ живи сж избѣгали въ Сърбия, кждето сж заселили градеца Нови-ханъ, преименованъ сега Кралево село. Такава е била участъта и на много други заселища въ Бѣлоградчишка околия. А за Адлийската (Кулската) и за зайчарската (сега въ Сърбия) по друго трѣбва да се каже. Населението отъ поменатитѣ околии почти цѣлото е избѣгало отъ турскитѣ заѣрства и се е заселило далечъ въ вътрешността на Сърбия, кждето се е и посърбчило. Отпосле турскитѣ бегове (спахии) сж заселили поменатитѣ околии съ пресел-

*) Развалинитѣ на казания градецъ и сега личатъ. Край Марината воденица се виждатъ основитѣ на нѣколко сгради, а по на северъ отъ нея има нѣколко могили, въ които се намиратъ кжсове керемиди, тухли, хоросанъ и камъци отъ сгради. На западъ отъ тези развалини, на върха Кокошевецъ, пъкъ личатъ развалини на изгорѣла църква, която, споредъ преданието, била разрушена заедно съ градеца.

ници отъ тетевенския балканъ.*)

Въ този край българитъ най-много сж теглили отъ господаритъ спахии. Тъ сж били властни да вършатъ съ българитъ каквото си щатъ, като сж разполагали съ имота на подвластнитъ си българи като съ свой имотъ, а съ честъта на челядъта имъ сж се подигравали, когато си поискатъ**). А и чиновницитъ не падали по-долу.

Тукъ му е мѣстото да се спомене и за звѣрствата на Бѣлоградчишкия войвода (каймакаминъ) преди възстанието Дели Абдулла. Този войвода посетилъ веднажъ с. Орѣшецъ и, понеже не излѣзли да го посрещнатъ хвърлилъ свещеника имъ, попъ Кръсто, въ находящата се върху една могила, на западъ отъ селото, дълбока яма наречена „пропасъ“. Грозна сцена е представлявала погубването на поменатия свещеникъ. Возводата на пѣстьръ килимъ всрѣдъ хорището пие бисгра ракия; две моми му служатъ, а останалитъ моми, насила доведени, въртятъ около него хорото. Свещеникътъ и старцитъ стоятъ срещу него съ скръсгени рѣце, безъ да смѣятъ да се помръднатъ, а той си попива бисгра ракия и съ свѣтнали отъ пиянство очи зяпа момитъ. По едно време дошло на умъ на пияния турчинъ да разиграе свещеника, за гдето не излѣзалъ съ раята изъ вънъ селого да го посрещне и да му се поклони като на господаръ. Повиква го, почва се единъ видъ следствие. Свещеникътъ се извинява, че не му било съобщено, че войводата ще го посети, та да се приготи и го посрещне, но

*) И сега цѣли фамилии въ гр. Зайчаръ, с. Велики (Голѣми) Изворъ и въ други села въ Зайчарската околия, въ гр. Кула и околията му носятъ имената на селата въ Тетевенския балканъ, отъ който сж се изселили: Торозлиницитъ, Лесиндренцитъ, Видрарцитъ и пр. въ Зайчаръ, въ най-главната чаршия се чете фирмата „Леонидренацъ“, па и наречието на Зайчарци, Кулчани и околийтъ имъ, а и на частъ отъ населението около Свилайнацъ (Сърбия) е досущъ Тетевенско.

**) Господарътъ на с. Върбово, Мехмедъ бей е ималъ лозята си въ мѣстността „Маркашница“, Бѣлоградчишко землище и тамъ е лѣтувалъ. Той, а и други бееве сж си били присвоили правото на първата нощъ съ младитъ невѣсти отъ селата въ спахийка имъ, а освенъ това, той билъ задължилъ момцитъ и младитъ булки, всѣки недѣленъ день да отизатъ на лозето му и тамъ да правятъ хорото. Тамъ е избиралъ и жертвата си на скотскитъ си страсти, която е била длъжна да прекара нощъта съ него. Най-после една героиня-мома забила ножа въ гърдитъ му и по този начинъ премахнала единъ човѣкъ-звѣрь.

войводата не иска и да чуе никакви извинения и дава заповѣдъ да погубятъ попа. Заптитѣ взематъ свещеника, свързватъ го, подиграватъ се съ него така, както юдеитѣ сж се подигравали съ Исуса Христа и следъ това го закарватъ при пропастьта, хвърлили го въ нея та загиналъ мжченически.

Хайдутѣ.

Никой не се е явилъ да защити бедната рая. Само нѣкои по-сжбудени мжже отъ нейната срѣда съ цель да отмжстятъ на турцитѣ за лошитѣ имъ дѣла, сж грабвали оржжие, отдѣляли се отъ домоветѣ си, за да прекарватъ живота си по горитѣ, край горскитѣ пжтища, и тамъ да причакватъ турцитѣ, та да имъ отплащатъ за насилията, ксито тѣ вършатъ надъ братята и сестритѣ имъ.

Тѣзи хора сж били хайдутитѣ. Хайдутитѣ понѣкога сжпо сж отплащали на турцитѣ за дѣлата имъ, но и тѣхниятъ животъ е билъ много тежкъ, защото турцитѣ сж пускали следъ тѣхъ голѣми потери и заловягъ ли нѣкой хайдутинъ, той следъ голѣми мжки, при стечение на множество народъ, насила докарванъ отъ властъта, бивалъ надѣванъ на колъ и тамъ го оставяли да се мжчи, докато издѣхне, а тѣлото му оставало на кола, докато се разпадне.*)

Поводъ за възстание.

Подвизитѣ на хайдутитѣ ни най-малко не сж могли да спратъ турцитѣ да не притесняватъ раята, а на про-

*) Тукъ трѣбва да се спмене, а съ това и почете паметьта на мжченически загиналия, предаденъ отъ лоши българи, борецъ за народната свобода Стоянъ войвода отъ с. Праужда, Бѣлоградчишко, който, следъ като редъ години се е скиталъ по горитѣ, за да пазѣ народа отъ турскитѣ злодеяния е билъ заловенъ въ гр. Враца, предаденъ отъ Георги Мъцката отъ гр. Бѣлоградчикъ, докаранъ въ Бѣлоградчикъ, окованъ въ тежки вериги и следъ това закаранъ на прохода за с. Стакевци, до Ковачевата воденица и тамъ набоденъ на котъ, кждето и издѣхналъ следъ тежки мжки. Стояновитѣ другари (хайдутитѣ) били заловени по-рано и умъртвени на Кадж-боазъ, чрезъ разпаряне и навиване на червата имъ на чекъркт (колело) — наказание, наложено отъ сръбскитѣ власти по искане на турцитѣ, за да дадатъ доказателство, че не сж давали гостопрѣемство на българскитѣ бунтовници.

тивъ повече ги дразнѣли. Затова по-събуденитѣ мжже отъ нашия край като видѣли, че трѣбва да се действува по-иначе, т. е. да се повдигне цѣлата рая, та съ оржжие въ ржце да извоюва човѣшкитѣ си права, потжпка ни следъ падането на Българското царство, намислили да повдигнатъ народа (раята) противъ властѣта. Къмъ това ги подтикнало непосредствено и следващата случка:

Презъ 1848 година Бѣлоградчишкитѣ първенци: Вълчо Бочовъ, Влахъ Недѣлко и Лило Пановъ, като добри християни, отиватъ на поклонение въ Свето-горския манастиръ. Въ сжщото време билъ на поклонение въ казанитѣ манастири и наследника по онова време на руския престолъ — брата на блаженопочившия нашъ освободителъ Александъръ II — Константинъ Николаевичъ. На поменатитѣ бѣлоградчичени се удало случай да се срещнатъ съ хората отъ свитата на престолонаследника и при единъ разговоръ съ тѣхъ да имъ се оплачатъ отъ притесненията на турцитѣ. Това дошло до ушитѣ на престолонаследника, който чрезъ хората отъ свитата си обадилъ на казанитѣ Българи, че Русия ще имъ помогне да се отърватъ отъ робство, но за да се застжпи тя за тѣхъ, тѣ трѣбва да се провикнатъ, че искатъ свобода и човѣшки права, като възстанатъ противъ угнетелитѣ си.

Приготовление за възстанието.

Думитѣ на царевича жегнали поменатитѣ българи и тѣ, като се върнали въ Бѣлоградчикъ, първата имъ работа е била да се срещнатъ съ башъ-кнеза*) Цоло Тодоровъ и да се споразумеятъ съ него за това, което трѣбва да се върши.

Цоло Тодоровъ е билъ почитанъ отъ българското население въ каазата твърде много и затова на него се възлага най-голѣма надежда. Той имъ казалъ, че населението отъ каазата лесно ще се вдигне на оржжие, но само Бѣлоградчишката кааза нищо не може да направи. Тогава въ едно събрание, въ което взели участие съгражданитѣ имъ Костадинъ Яневъ и Казанджи

*) Башъ-кнезоветѣ сж били главнитѣ представители на раята въ каазитѣ. Въ всѣка кааза е имало по единъ башъ-кнезъ (главенъ жметъ), избранъ отъ кнезоветѣ (кметоветѣ) и утвърденъ отъ властѣта.

Петко, решили: да се обиколят Ломската и Видинската каази, въ състава на втората от които е влизала образуваната по-късно Адлииска (Кулска) кааза, за да се влезе въ споразумение съ по-събуденитѣ и по-първитѣ българи за общо възстание.

Като обиколили поменатитѣ каази и се съвещавали съ по-първитѣ хора отъ разнитѣ села, станало общо събрание въ Раковския манастиръ отъ следващитѣ лица: Вълчо Бочовъ, дѣдо Божинъ, Цоло Тодоровъ (башъ кнеза), Лило Пановъ и Влахъ Недѣлко, всички отъ Бѣлоградчикъ; Петко Мариновъ (паша петко)—башъ кнеза и дѣдо Йончо отъ с. Грамада; капитанъ Кръсто отъ с. Малки турчинъ (Царъ-Шишманово); Герго Николовъ Ковачевъ, Игнатъ Еояджията, Георги Милевски и др. отъ с. Раковица; дѣдо Иванъ Кулинъ отъ с. Медковецъ; попъ Златко отъ с. Калугеръ; дѣдо Петко ковача и дѣдо Велко отъ с. Орѣшецъ; попъ Никола отъ с. Мехмедовци*); Първулъ Станковъ отъ с. Стакевци; Спасъ Ботата и ковачъ Николо отъ с. Влаховичъ; хаджи Иванъ Даскала отъ Татаръ-Пазарджикъ; Филипъ Ив. Цоловъ Делиански; Спасъ Тодоровъ и др. отъ с. Старопатица; Дамянъ Петровъ, дѣдо Божинъ и дѣдо Йоцо отъ Търговище; Найдено отъ с. Протопопинци; дѣдо Йоцо отъ с. Макрешъ; Стоянъ Николовъ отъ с. Голѣми-Турчинъ (Царъ-Петрово); хаджи Агапи отъ Изворския манастиръ; отецъ Серафимъ, Игуменъ на Раковския манастиръ; Маринъ Николовъ отъ с. Василевци; Д. Пановъ и дѣдо Иванъ отъ гр. Ломъ; Цоко Петковъ и Пуйо Груевъ отъ с. Бойница; Гицо Пуевъ отъ с. Брѣгово и др.

Въ това събрание е билъ образуванъ комитетъ, за председателъ на който е билъ избранъ Вълчо Бочовъ, за касиеръ и секретаръ Лило Пановъ, а останалитѣ лица за членовъ. Било решено всѣки отъ тяхъ да внесе по известна сума за купуване барутъ и оружия и да се събира помощъ тайно отъ населението, а въ ония села, където първонцитѣ сж за въ полза на дѣлото, да се събира помощта, като единъ видъ добавъченъ данѣкъ.

Назначени или по право избрани били за ръководители по приготвяване на народа къмъ възстание

*) с. Мехмедовци отъ 1934 год. се преименува на името на бореца за отечествена свобода — протопопъ Никола, та се вече именува попъ Николаево.

и командуване на възстаницитѣ: Цоло Тодоровъ, Иванъ А. Кулинъ, Игнатъ Бояджията, капитанъ Кръсто, Първанъ Върбановъ, Петко Мариновъ, Стоянъ Николовъ, Спасъ Дамяновъ, Първанъ Стамболийски, Маринъ Николовъ, Първулъ Станковъ и др.

Натоварени били: дѣдо Иванъ Кулинъ и Първулъ Станковъ да извършатъ въ Сърбия покупка на барутъ и оржие и да влѣзатъ въ преговори съ сръбскитѣ власти за подпомагане на възстанието съ войска.

Опредѣлено било да се възстане на 1 юний 1850 г. на Възнесение. Били опредѣлени и пунктоветѣ за събиране на възстаницитѣ и начина за нападението. Било решено да се нападне най-напредъ гр. Ломъ, като не укрепенъ, а следъ това половината отъ възстаницитѣ да заминатъ за гр. Видинъ, да заобиколатъ града и да го държатъ въ обсада, а другата половина да подкрепи Бѣлоградчишкитѣ възстаници и, следъ като превзематъ Бѣлоградчикъ, цѣлата сила да сгруппира около Видинъ и съ пристѣпъ да превзематъ града и следъ това да действатъ по-нататѣкъ.

Понеже споредъ обмисления въ събранието планъ, главнитѣ точки за нападението сѣ били три, именно: Ломъ, Видинъ и Бѣлоградчикъ, то били избрани трима предводители на възстанието; на Бѣлоградчишкитѣ — Игнатъ Бояджията отъ Раковица, на Ломскитѣ — капитанъ Кръсто отъ Малки-Турчинъ (Цар-Шишманово), а на Видинскитѣ — Първанъ Върбановъ.

Като съветници на предводителя на Бѣлоградчишкия отрядъ били назначени: Цоло Тодоровъ, Вѣлчо Бочовъ, Лило Пановъ и влахъ Недѣлко, а за чауши (подофицери), които да водятъ четитѣ, били назначени: дѣдо Манчо Марковъ отъ Чифликъ, Мико Нинчовъ отъ Калугеръ, Джорджо Пандурски отъ Горни-Ломъ, Петко Спасовъ-ковача отъ Орѣшецъ, Живко Бѣлперчинъ отъ Върбово, Пенчо Ангеловъ отъ Търговище, Веселинъ Цвикля отъ Праужда, дѣдо Здравко отъ Ошане и др.

Работата по приготвяването на възстанието вървела успѣшно. Пари се събирали доста бърже и частъ отъ тѣхъ била изпратена въ Сърбия за барутъ и пушки, като било уговорено, щомъ се предаде оржието, да се брои и останалата сума за изплащане стойността имъ.

Като приближилъ деньтъ, въ който трѣбвало да се обяви възтанието, билъ изпратенъ Първулъ Станковъ да

узнае, ще се даде ли отъ Сърбия нѣкаква подкрепа на възстаницитѣ, комуто било отговорено утвърдително, като му било казано, че щомъ се обяви възстанието, сѣрбитѣ ще се притекатъ на помощъ на възстаницитѣ и сжщевременно ще имъ бжде доставено и оржжие.

Обявяване на възстанието

На 31 май срещу 1 юний (срещу Спасовъ-день) 1850 год., по причина, че били избити нѣколко души турци при Раковица и Влаховичъ, водителитѣ страхувайки се да не се усетятъ турцитѣ, че се готви възстание и да го осуетятъ, го обявили, а споредъ уговорения планъ е трѣбвало да се обяви на 1 юний—Спасовъ-день—сжщата година.*)

Всѣки селенинъ, способенъ да носи оржжие, нарамилъ дългата два метра тояга съ топузъ на върха,**) а тия, които имали ножове, пищове и пушки, въоржжили се съ това си оржжие и подъ командата на чаушитѣ още презъ нощъта заобиколили Бѣлоградчикъ отъ всички сграни, поставили мъртва стража „аванпостъ“ и се наредили около града да чакатъ пристигането на помощъ и оржжие отъ Сърбия. Сжщевременно била поставена стража на прохода „Св. Никола“, на „Сухи-долъ“ и др. лесно проходими пѣтища, водещи отъ Пиротъ и Берковица за Бѣлоградчикъ, за да пази да не дойдатъ да ги нападнатъ турцитѣ отъ Пиротъ и Берковица. Изпратени били Първулъ Станковъ и попъ Златко въ Сърбия, за да действуватъ за по-скорошното изпращане на помощъ и оржжие, на които било отговорено, че помощъта и оржжието сж готови и ще бждатъ изпратени и били върнати, за да ободрятъ другаритѣ си. Но като не пристигнали

*) Въ старитѣ учебници по история, погрѣшно е казано, че възстанието е избухнало презъ 1851 год., когато то е било презъ 1850 год., за което свидетелствуватъ множество неуспорими доказателства, едни отъ които сж и надписитѣ върху надгробнитѣ камъци на загиналитѣ.

**) Отъ тѣзи тояги бѣха оцелели три: дрѣнова — на Цанко Цанкуловски отъ с. Калугеръ, ясенова — на дѣдо Петко Стояновъ отъ с. Ошане и дрѣнова — на Манчо Илиевъ (Лилинъ) отъ с. Раяновци. Въ нещастната за България частно и за славянството въобщъ 1913 год. презъ време на съюзнишката война, сѣрбскитѣ войски които намѣриха Бѣлоградчикъ опразненъ отъ нашитѣ войски, не хлуха въ града и отъ тритѣ тояги, които се съхраняваха тогавъ въ щаба на 15 п. Ломски полкъ унищожиха първата и последнитѣ, та сега е оцелела само тази на Петко Стояновъ отъ с. Ошанъ

нито помощъ, нито оржие, тѣ били изпратени още единъ пжтъ и тогава имъ било съобщено, че нито помощъ, нито оржие ще имъ се даде.

Презъ времето, когато попъ Златко и Първулъ Станковъ сновели между Княжевацъ (Гургосовацъ) и Бѣлоградчишката обсадна линия, нападателитѣ не стояли праздни. Край рекичката до моста на старото шосе Видинъ—Бѣлоградчикъ, при нѣкогашната дѣдо Ценкова кръчмица, имало три бреста, подъ които се били разположили предводителя на възстаницитѣ Игнатъ Бояджията съ съветницитѣ си, а надъ брестоветѣ по-горе имало единъ габъръ, подъ който била наредена на бърза ржка майсторска (работилница) за поправяне на пушкитѣ, за направа на сабли отъ коси, брадви, маждраци и други оржия, които би могли да помогнатъ на нападателитѣ да сасипатъ четиривѣковнитѣ си мжчители. За управителъ на работилницата, като най-вещъ, билъ назначенъ Петко ковача отъ с. Орѣшецъ, който съ помощта на другитѣ ковачи въ кжсо време направилъ много и добри ножове, маждраци и др. оржия, съ които може да се действа въ време на нападението, а останалитѣ възстаници си приготвили дълги тояги и точили ножоветѣ си презъ времето, когато били свободни отъ патраулна служба.

Храна за възстаницитѣ донасяли отъ близкитѣ села.

Возстаницитѣ като се увѣрили, че помощъ отъ Сърбия нѣма да получатъ, ограничили се само съ държане на града въ обсада, като решили да не предприематъ никакви нападателни действия до пристигане на Ломскитѣ възстаници. За да не се решатъ така лесно да нападнатъ града, главната причина била тази, че тѣ имали само 50 — 60 пушки.

Турцитѣ, като видѣли, че сж заобиколени, открили огънь отъ крепостта съ топоветѣ си, но ядрата (гюлетата не достигали до възстаницитѣ, та никаква повреда не имъ причинявали. Сжщо и куршумитѣ отъ пушкитѣ имъ не достигали до тѣхъ.

Отъ начало турцитѣ се опитали да влѣзатъ въ преговори съ възстаницитѣ, но последнитѣ, като се страхували, че ще узнаятъ силата имъ, не ги допуснали наблизо до обсадната линия, а ги разпъждали съ гърмежи и викове „назадъ“, изговаряни на български, сърбски и ромънски съ цель да всеятъ въ тѣхъ страхъ, че сж напад-

нати не само отъ българи, а и отъ сърби и ромъни. Държането на Бѣлоградчикъ въ обсада продължило осемъ дни. На деветия день турцитѣ отъ Видинъ, Ломъ, Арчар-паланка (Акчаръ) и Цибъръ-паланка, следъ разбиването на ломскитѣ възстаници при Хасановата махла (сега Борисово) и на Видинскитѣ при с. Гърци, се отправили за Бѣлоградчикъ презъ Башовица*). Възстанишкиятъ аванпостъ, като ги съгледалъ, известилъ за това и веднага било дадено нареждане известно число нишанджии (стрелци) да отидатъ, за да пазятъ прохода „Столове“, кждето трѣбвало да минатъ турцитѣ, но последнитѣ изхитрили: вмѣсто да минатъ презъ „Столове“, отишли въ с. Калугеръ и отъ тамъ се явили задъ гърба на възстаницитѣ. При сега несществуващото село Крилатица, край видинското шосе, далечъ отъ Бѣлоградчикъ на около 5 клм. се почнала престрелката между възстаницитѣ и турцитѣ, която траяла твърде малко, защото възстаницитѣ видели срещу си силенъ неприятель по число и оржие, па и отъ стрелцитѣ имъ по-голъмата частъ били далечъ отъ бойното поле—на прохода „Столове“, та хванали балкана—избѣгали.

Въ това сражение колко души турци сж паднали, не се знае, а отъ българитѣ—възстаници, понеже сж били закрити въ гората, нито единъ.

Турцитѣ, за да отмжстятъ на българитѣ, запалили селцето Крилатица, та целото изгорѣло.

Поражение на възстаницитѣ

Като отстѣпили възстаницитѣ, които били разположени на северъ отъ Бѣлоградчикъ, край видинския пжтъ, турцитѣ имали вече отворенъ пжтъ за Бѣлоградчикъ и тѣ съ препускане стигнали въ града, за да дадатъ помощъ на обсаденитѣ свси братя.

Възстаницитѣ, които се намирили на югъ отъ Бѣлоградчикъ, къмъ ломския пжтъ, не били известени за отстѣпването на другаритѣ имъ, а като чули гърмежитѣ, помислили, че това е настѣпление къмъ града, та се приближили до крепостъта, но въ това време били нападнати отъ турцитѣ ненадейно, та съ голѣми мжки се отървали, като дали повече отъ 250 души жертва.

*) Башовица е мѣстность, засадена съ лозя и се намира на североизтокъ отъ Бѣлоградчикъ. Отдѣля се отъ Бѣлоградчикъ съ планината „Венецъ“ (Столове).

Турцитѣ извършили най-голъми звѣрства надъ жертвитѣ си: изсѣкли ржцетѣ имъ, изрѣзали членоветѣ имъ и ги пѣхали въ устата имъ, а телата имъ оставили не-погребани да ги ядѣтъ кучетата и дивитѣ зверове, та следъ месеци роднинитѣ имъ прибрали оглозганитѣ кости, безъ да се знае, кои чии сж и ги погребли.

Цоло Тодоровъ, Лило Пановъ, Вълчо Бочовъ, дѣдо Божинъ, влахъ Недѣлко Първановъ, Константинъ Яневъ и Петко Казанджи, които, както споменахме по-рано сж били опредѣлени за ржководители на възстанието и командири на възстаницитѣ, били се уговорили на 31 май сутринята да напуснатъ града подъ предлогъ, че отиватъ по търговия и сборове въ близкитѣ села и да поематъ командването на възстаницитѣ. Но преди още да тръгнатъ, благодарение слабостта на баба Стойна, жената на Цоло Тодоровъ, която се била похвалила предъ стражаря Хрустемъ, който служувалъ при мжжа и като при башъ Кнезъ, че скоро ще имъ падне царството и при бързането на селенитѣ да заобиколятъ града, били хванати и откарани въ калето, кждето били затворени въ хумбата, която се намира надъ главнитѣ входни врата, на десната страна, и прѣстояли между дебелитъ и влажни зидове на голата земя, безъ завивка и постелка и почти безъ храна цѣли осемъ дни.

Като били разбити възстаницитѣ, турцитѣ се върнали въ града и почнали да колятъ и обиратъ. Всички мжже, които не се скрили на безопасни мѣста, били изклани. Изъ града се разхождали турцитѣ, придружени отъ цигани—тжпанари, посещавали българскитѣ кжщи и ги обирали. Мжжетѣ изклавали, а женитѣ безчестели.

Въ това клане сж паднали жертва подъ турскитѣ ножове мнозина бѣлоградчишки граждани, отъ които, освенъ инициаторитѣ, за които се споменава по-долу, се помнятъ следнитѣ лица: Стаменъ Спасовъ Куюмджията, Андрей Бояджията, Лило Каралея, Димитъръ Куюмджията, Живко Трифоновъ, Живко Бѣлъ-мустакъ, Лило Ивановъ Дългия, Мишо Пановъ, Плещи Недѣлко, Петъръ Божиновъ, Саво Кръчмаря (лаутар. слуга) и Саво Василевъ.

Турцитѣ събрали съветъ въ калето, кждето решиха да изколятъ затворницитѣ инициатори на възстанието, което решение веднага привели въ изпълнение, като ги извели до вратичката, която се намира подъ зида отъ западната страна и презъ поменатата вратичка ги из-

A high-contrast, black and white photograph of a person's face, heavily shadowed and distorted by a grid-like pattern, possibly a window or a screen. The image is grainy and appears to be a photocopy or a heavily processed photograph.

Калето, въ хумбитъ на което сж били затворени инициаторитъ на въстанието и по-после изкарвани презъ западната вратичка и изклани.

веждали единъ по единъ, отсичали ржцетъ и ушитъ имъ, подигравали се съ тѣхъ, запитвали ги кой ще имъ бжде царъ, като искатъ царство и пр. и най-послѣ ги обезглавили. Телата имъ скрили въ гората, кждето ги изяли звѣроветъ. Най-много е мжченъ Вълчо Бочовъ, който е билъ убитъ вжтре въ калето. Той ни най-малко не се е боялъ отъ смъртъта и казвалъ на турцитъ, че скоро ще имъ се свърши царството и че внуцитъ му и тия на закланитъ му другари ще окачатъ единъ день кжсъ свинско месо на главнитъ врати на калето*).

Прекратяване на възстанието

Като изклали арестуванитъ, телялитъ обявили, че се въдворява миръ, „та раята да си гледа рахатлъка“. Гражданитъ излѣзли единъ по единъ отъ дупкитъ, въ които се били скрили, като къртове и следъ това били закарани въ калето, кждето имъ било заповѣдано да приготвятъ храна и квартира за нечаканитъ си гости.

Турцитъ пирували въ града за смѣтка на раята нѣколко дни, презъ което време тѣ били господари на всичко българско, но като дошелъ Генчъ-ага отъ Орѣхово, въ града се въдворилъ редъ, а следъ известно време дошла и редовна турска войска, която да пази държавата отъ подобни възстания.

Следъ нѣколко дни отъ изклаването на инициаторитъ, като се поумирили духоветъ, позволено било на гражданитъ-българи да прибератъ коститъ имъ и ги погребатъ. Последнитъ ги прибрали и ги погребли въ градскитъ християнски гробища съ подобаващи почести, като поставили наредъ при главитъ имъ седемъ кръста, а следъ години коститъ имъ били извадени и пренесени въ костницата на Чипровския манастиръ, кждето и по настоящемъ се намиратъ.

Сждбата на Ломскитъ възстаници

Колкото се отнася до възстаницитъ, които трѣбвало да заобиколятъ и превзематъ Ломъ, тѣхнитъ ржководи-

*) Пророкуването на дѣдо Вълчо се сбждна. Следъ 27 години Бѣлоградчикъ билъ освободенъ и на главната врата на калето покойниятъ бѣлоградчишки гражданинъ Георги Лиловъ Перкинъ, синъ на загиналия въ града Лило Ивановъ, окачилъ на поменатата врата парче свинско месо, а въ калето много прасета се изяли.

рода не на бой, а на жалба противъ лошитѣ дѣла на спахиигѣ, субашитѣ и др., та по този начинъ да запазятъ мирното население отъ погинване, като жертвуватъ себе си. Като срещнали турцитѣ и имъ изложили това, последнитѣ знаейки, че работата стои не така, избили почти всичкитѣ Само Илия Гечевъ, нараненъ силно съ ножъ въ тила, оцѣлелъ, като се престорилъ на умрѣлъ и лежалъ между умрѣлитѣ, до като преминали турцитѣ. Тамъ сж паднали отъ турскитѣ пушки и ножове около 60 души. Турцитѣ отрѣзали главитѣ на капитанъ Кръсто¹⁾ и помощницитѣ му Филипъ Моцовски, Мицко Рагъовски и Димитъръ Якуповски, които набили на колове и ги занесли въ гр. Ломъ, кждето по заповѣдь на войводата Фехимъ бей, били заровени.

Видинскитѣ възстаници

Възстаницитѣ, които трѣбвало да заобиколятъ Видинъ, се събрали на 1 юний на три пункта: при с. Гърци, при Паликовецъ и Назърска махла (сега Гурково). На първия пунктъ имало до 2000 души, а на втория и третия по 1500 души.

Турцитѣ въ Видинъ, като се научили, че българското население (раята) е възстанало, голѣмъ страхъ ги обхваналъ и почнали приготовления з отбрана. Цѣли два дена не смеели да излѣзатъ изъ града. На третия день излѣзли на полето до моста на р. Тополовецъ, но не смеели да го минатъ, защото се страхували отъ многочислеността на българитѣ. излѣзлитѣ срещу възстаницитѣ турци били баши-бозукъ, около 300 души, а войската останала да пази крепостта. Къмъ 10 часа по турски, турцитѣ решили да се върнатъ въ града и на следващия день да излѣзатъ срещу възстаницитѣ съ по-голѣма сила.

¹⁾ Миналата година уважаемия видински гражданинъ историкъ Атанасовъ писа, че Кръсто Гайдара отъ с. Царь-Шишманово известенъ борецъ за нашата свобода, другаръ на Вѣлчо Полонски отъ с. Макрешъ и на други мѣстни патриоти, които постоянно сж бунтували народа противъ турцитѣ, е предвождалъ ломскитѣ възстаници и че билъ оцелелъ, та отпосле взелъ участие въ Сръбско-турската война и въ освободителната такава Това, обаче, не е вѣрно, защото другаря на капитанъ Кръсто, Илия Гечевъ, раненъ при с. Борисовъ е очевидецъ на неговото обезглавяване. Освенъ това, той по онова врѣме е билъ възрастенъ човѣкъ, когато Кръсто Гайдарски по онова врѣме е билъ юноша и по-късно се е прехвърлил въ Вратарница (Сърбия) и отъ тамъ е започналъ своята дейность, заедно съ мнозина луди-млади отъ нашия край.

Поражението

Петко Николов и попъ Цеко отъ Бойница избѣгли отъ възстанишкия лагеръ и отишли при турцитѣ, та имъ съобщили за силата и положението на възстаницитѣ. Тогава турцитѣ се окуражили, преминали моста и съ голѣма решителностъ нападнали възстаницитѣ. Завързало се сражение, което продължило до тъмно и се свършило съ разбиване на възстаницитѣ, които оставили на полесражението 217 мъртви. Въ това сражение сж взели участие само събранитѣ при с. Гърци възстаници, а тия отъ другитѣ два пункта се разбѣгли.

Бѣгството на населението

Следъ поражението на възстаницитѣ, главатаритѣ (водители на възстанието) решили да се оттеглятъ до сръбската граница, като прибератъ съ себе си всички жени, деца и старцитѣ, които не сж могли да взематъ участие въ възстанието по старостъ и неджгавостъ, та да ги запазятъ отъ погубване, въ случай, че турцитѣ се впуснатъ да колятъ беззащитната рая, като съ това оцъ протестирайтъ противъ лошитѣ дѣла на турцитѣ и накаратъ европейската дипломация да се застъпи за тѣхъ. Това имъ решение веднага било приведено въ изпълнение. Възстаницитѣ се прѣснали по селата и почти всичкото население отъ по-близкитѣ до сръбската граница села, известни край границата „При плетъ“*) избѣгли, като необходимата имъ храна и облѣкло сжщо били отнесени.

Въ съвещанието си главатаритѣ, като взели предъ видъ, че възстанието излѣзло несполучливо, че ако следъ разследване отъ властѣта излѣзе, че се е възстанало съ цель за освобождение отъ турското иго, голѣма частъ отъ участвашитѣ въ това възстание ще пострадатъ, когато, ако се постави работата по инакъ, именно, че тѣ противъ падишаха (султана) нищо не сж имали, а сж възстанали противъ золумитѣ (пакоститѣ) на турското население отъ този край, по този начинъ ще може да се добие едно облекчение. Тѣй и поставили работата при воденето на прѣговоритѣ съ властѣта за връщането на населението по домоветѣ му.

*) По онова време, дори до освобождението, границата съ Сърбия е била оградена съ плетъ—побити въ земята ботуци съ жили (напречни дървета) гжсто заковани въ ботуцитѣ. И тая ограда се наричала плетъ.

Следъ дълги преговори между възстаницитѣ и видинскитѣ власти, като не били постигнати никакви резултати, пристигналъ и Риза паша отъ Цариградъ, за да ги убеди да се прибератъ по домоветѣ си и да не възставатъ противъ държавния строй. Тогава тѣ, като изложили своитѣ теглида, заявили, че искатъ: 1) земитѣ да се отнематъ отъ господаритѣ (спахиитѣ) и да се раздадатъ на населението; 2) да се плаща десятъка въ храна, както е било по-рано, а не въ пари; 3) данъка да се разхвърля справедливо и да изплаща въ опредѣлени срокове; 4) да иматъ пълна свобода въ извършване на богослужението и на турцитѣ да се запрети да влизатъ въ църквитѣ да ги оскверняватъ; 5) да се позволи на всички българи да носятъ оржие, като турцитѣ, за да могатъ да пазятъ имота, живота и честта си и 6) да се ограничатъ своеволията на чиновницитѣ и да се издаде строга заповѣдь, щото, когато се оплаче нѣкой българинъ противъ нѣкой турчинъ, жалбата му да бжде уважена, въ случай, че е справедлива и да не бжде преследванъ отъ после.

Риза паша обещалъ, че ще изпълни желанието имъ и настоявалъ да се завърнатъ по домоветѣ си, но тѣ не се съгласили, защото не вѣрвали, че обещанието ще бжде изпълнено.

Оплаквания до силитѣ и султана

Видинскиятъ паша, митрополитъ Венедиктъ, както и Генчъ ага, който по-рано успѣлъ да задържи населението отъ Ломската кааза и частъ отъ това въ Бѣлоградчишката, да не напускатъ селата си, ходилъ да увещава възстаницитѣ и семействата имъ да се прибератъ въ домоветѣ си, но тѣ не ги послушали, а изпратили една депутация отъ четири души, а именно: Петко Мариновъ, башъ кнеза отъ Грамада, дѣдо Петко Спасовъ ковача отъ с. Орѣшецъ, Първулъ Станковъ отъ Стакевци и протопопъ Никола отъ Мехмедовци, до консулитѣ въ Букурещъ, която да имъ изложи положението на българитѣ въ Турция въобще, а частно въ Видинския окръгъ и да моли тѣхната защита. Консулитѣ, като ги изслушали, посъветвали ги да се обърнатъ къмъ Султана съ молба да подобри положението имъ.

Депутацията, като се върнала отъ Букурещъ, решено било да се изпрати друга такава въ Цариградъ, коя-

то да изложи оплакването на населението на самия Султанъ и да иска подобрене на положението му. Това решение било одобрено отъ Риза паша и отъ Видинския управителъ.

Въ Цариградъ били изпратени: Петко Спасовъ отъ с. Орѣшецъ, Петко Мариновъ отъ Грамада, Първулъ Станковъ отъ Стакевци, Първанъ Стамболията отъ Раковица, Стоянъ Николовъ отъ Турчинъ (Царь-Петрово), дѣдо Йоцо отъ Макрешъ, дѣдо Лало отъ Кула, дѣдо Гицо отъ Брѣгово, дѣдо Никола отъ Ясенъ, Димитъръ Гининъ Пановъ и Георги ... отъ гр. Ломъ, Пано ... отъ Изворъ, Маринъ Манойловъ отъ Дългошевици, Иванъ Кулинъ отъ Метковецъ, протопопъ Никола отъ Мехмедовци*). Тано Първановъ, башъ кнеза отъ Бѣлоградчикъ и Андрей Гунински отъ с. Бѣла. Депутацията била снабдена съ пълномощно, подписано отъ всички села въ окръга и завѣрено отъ пашата (Видинския управителъ). Тя тръгнала около „Св. Илия“—20 юлий за Цариградъ, когато и населението се върнало по домоветъ си, като вървало, че ще може да се направи нѣщо за него.

Въ Цариградъ депутацията представила молбата си на великия везиръ, посетила и представителитъ на великитъ сили, които имали по-рано сведения за станалото въ тоя край и за избиването на Бѣлоградчишкитъ първенци, защото австрийския и французкия консули въ Видинъ веднага, следъ разбиването на възстаницитъ при Бѣлоградчикъ, посетили града, събрали сведения за станалото и донесли за всичко на генералнитъ консули въ Цариградъ.

Подобренията

Около Димитровъ-денъ (26 октомврий) депутацията се завърнала, снабдена съ царски бератъ (указъ), съ който спохилъцитъ се унищожавали, като земята се раздавала на българитъ—земедѣлци съ тапии. Данъцитъ се намалявали и своеволията на чиновницитъ се ограничавали

*) Въ единъ пълень псалтирь (обеимиста книга), която се съхранява въ попъ Николаевската (Мехмедовската) църква протопопъ Никола саморочно е написалъ следното: „1850 л. м-цъ Септемврий 19 день. Да се знае язе протопопъ Никола бемо у Стамболъ у Цариградъ, па купи тоя псалтирь за 220 гроша за мене си и за моя потребна книга и со мене Пъримъ и Тано, башъ кнеза отъ Бѣлоградчикъ и Пало отъ Изворъ и Георги отъ Ломъ.“

Членовете от депутацията излезли по селата и разгласявали съдържанието на царския бератъ.

Недоволството на турците

Чрез поменатия бератъ злото се намалило до известна степен и българското население е заживяло спокойно, обаче, турците навикнали на произволи и всъщност родъ злодеяния, не могли да търпят това ограничение. Видинският управител (пашата) приетъ едно следъ друго нѣколко заявления отъ Бѣлоградчишките, Видинските и Ломските турци, въ които излагали, че членовете отъ депутацията сновели изъ селата и подстрекавали населението на бунтъ, та ако не се взематъ мѣрки противъ тѣхъ, възстанието отново ще избухне. Пашата, безъ да провери оплакването, съобщилъ въ Цариградъ донесението на турците, отъ кждето последвала заповѣдъ да се изловятъ и изпратятъ въ Цариградъ виновниците. Уловени били: Димитъръ Пановъ, Иванъ Кулинъ и Първулъ Станковъ, които били изпратени въ Видинъ, а отъ тамъ — въ Цариградъ, въ затвора.

Съдене виновните турци

Презъ времето, когато горепоменатата депутация се готвѣла да замине за Цариградъ, Бѣлоградчикъ билъ посетенъ отъ Видинския владика Венедиктъ (на 20 юлий) и наследниците на избитите граждани му се оплакали за постигналото ги нещастие. Той ги посѣветвалъ да се отнесатъ до валията, което тѣ направили, като подали заявление и искали удовлетворение. Европейските консули, отъ които, както казахме по-рано, Австрийскиятъ и Францускиятъ били посетили града, имъ дали съдействие и на жалбата имъ се дало ходъ.

Като се извършило нужното следствие, образуванъ билъ извънреденъ съдъ подъ председателството на нѣкой си Шакипъ Ефенди. Като се разгледало дѣлото, указали се виновни въ избиването на беззащитните бѣлоградчишки граждани 28 души отъ видинските и бѣлоградчишките турци, които били натоварени на една гимия, въ която били държани въ Дунава, между Видинъ и Калафатъ, цѣли три месеци, а следъ това изпратени въ Цариградъ, отъ кждето били освободени, съ заключение на Мустафа Юзбаши, управител на бѣлоградчишката крепостъ, Юсеинъ Чаушъ, Х. Мехмедъ Онбаши

и Х. Парцалко, които били задържани и следъ три години освободени, съ изключение на Юсеинъ Чаушъ, който умрѣлъ на заточение.

На наследниците на загиналите бѣлоградчишки граждани презъ месецъ априлъ 1851 год. сж били дадени царски берати, съ които на всѣка вдовица—съпруга се отпускали по 30 гроша, на синъ—25 гроша, а на дъщеря—20 гроша месечна пенсия, каквато е била отпусната на 62 души и получавана до 1876 год.

Поменатитѣ берати по настоящемъ се намиратъ въ нашето Министерство на външнитѣ работи, изпратени презъ 1884 год. съ цѣль да се иска изплащането на сумитѣ по тѣхъ, козто и до днесъ не е направено.

Заклучение

Така се е свършило тѣй нареченото въ историята **Бѣлоградчишко възстание**, което е обхванало цѣлия Видински окржгъ, и при все, че е потушено въ кратко време, дало е добри резултати. Турскитѣ злодеяния сж били до нѣкжде ограничени и бѣлгаритѣ сж станали отново господари на земята си, която, следъ падането на бѣлгарското царство е била отнета отъ тѣхъ.

Презъ 1857 г. нѣкой си Димитраки, който билъ участвуваъ въ Кримската война, като доброволецъ дошелъ въ нашия край, обиколилъ граничитѣ села, за да подготви народа за второ възстание. Презъ пролѣтътъ, когато се раззеленила гората, той, заедно съ Георги Станковъ отъ с. Стакевци, Живко Манчовъ отъ Ошане, Стоянъ Терзийски и Василъ Николинъ отъ Салашъ, събрали 400—500 души отъ селата: Стакевци, Салашъ, Раяновци, Ошане и Праужда, съ които се отправили за сборния пунктъ надъ с. Влаховичъ, кждето щели да се събератъ още възсаници, та следъ това, подъ командата на Димитраки да нападнатъ Бѣлоградчикъ. Но турцитѣ, които били извѣстени за това, изпратили срещу тѣхъ силна войска и башибозукъ, та ги нападнали надъ с. Влаховичъ и ги разпрѣснали, като убили 6 души отъ тѣхъ, а отъ турцитѣ билъ убитъ единъ и два коня ранени.

Следъ това вече никой не е помислилъ да възстава, а и невъзможно е било да се възстане, защото турцитѣ оградили Бѣлоградчикъ съ шарамполъ (ограда отъ дебели дървета съ бойници) и държали въ него силенъ гар-

низонъ, а и видинскиятъ гарнизонъ билъ удвоенъ, та противъ тѣхъ не можело да се отиде съ 50 — 60 кремклии пушки и тояги.

Нар. Библиотеката, София